

кого князівства Литовського в сучасній історіографії. Проаналізовані праці литовських, білоруських, українських, російських, польських вчених та дослідників інших країн, в яких піднімається проблематика правового становища руської, татарської, іудейської і циганської етнорелігійних спільнот.

Ключові слова: правове становище, етнорелігійна група, Велике князівство Литовське, православна релігія, католицька релігія.

Summary

Krumalenko M. V. Problem of legal position of ethnic-religious groups of the Grand Duchy of Lithuania in modern historiography. — Article.

In the article the problem of illumination of legal position of ethnic-religious groups of the Grand Duchy of Lithuania is examined in modern historiography. Analysed study of the Lithuanian, Byelorussian, Ukrainian, Russian, Polish scientists and researchers of other countries wich examine problems of legal position of the russian, tatar, judaic and gipsy ethnic-religious groups.

Keywords: legal position, ethnic-religious group, Grand Duchy of Lithuania, orthodox religion, catholic religion.

УДК 340.15(477)“653”

М. М. Кобилецький

ПОШИРЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

На відміну від Галичини, де магдебурзьке право почало поширюватись на початку XIV ст., на українських землях, що увійшли до складу Великого князівства Литовського, магдебурзьке право почало поширюватись трохи пізніше і не такими швидкими темпами. У 1374 р. князі Георгій і Олександр Корятовичі надали Кам'янцю-Подільському магдебурзьке право. Це місто стало найбільшою та найважливішою фортецею в Україні [1, 938].

На розвиток магдебурзького права у Великому князівстві Литовському, зокрема на українських землях, чималий вплив мав Бельський привілей 1564 р., підтверджений актом Люблінської унії. За ним усі міста Великого князівства Литовського одержували магдебурзьке право на зразок м. Вільно (Вільнюса). У привілеях, прийнятих після Бельського, зокрема для новоутворених міст, чи підтвердження старих привілеїв посилалися саме на рішення 1564 р. [2, 15]. Хоча, як ми зазначали, великі німецькі колонії на Волині у Володимирі-Волинському та Луцьку існували вже наприкінці XIII ст. і мали власну організацію за магдебурзьким правом. Більшість українських і німецьких дослідників писали, що у Володимирі-Волинському від початку XIV ст. існувало міське самоврядування на основі магдебурзького права [3, 504]. В «Архиве Юго-Западной России» містяться відомості, що Володимир-Волинський отримав магдебурзьке право у 90-х роках XV ст. А. Яковлів у відомій праці «Німецьке право в Україні і його вплив на українське право 16–18 століть» («Das deutsche Recht in der Ukraine und seine einflusse auf das ukrainische Recht im 16–18 Jahrhundert»), нагадаємо, використовував принцип діяльності магдебурзь-

кого права на етнічних українських землях і серед українських міст згадував Брест, що отримав магдебурзьке право 1390 р. [2, 13]. Локація Дорогочину відбулася 1444 р. [4, 271], а Бельська — 1430 р. Князь Болеслав Мазовецький надав м. Мельнику 1444 р. кульменське (хелмінське) право [2, 13]. На думку польського дослідника С. Александровича, це трапилося насправді 1440 р. [4, 271]. У 1432 р. король Владислав Варненчик надав магдебурзьке право Луцьку, який став новим політичним центром Волині [5, 423]. Володимир-Волинський, на думку польського дослідника Балінського, вперше отримав магдебурзьке право 1509 р., підтвержене 1570 р. [1, 867]. У 1438 р. [2, 13], а за твердженням Балінського — 1431 р., литовський князь Свидригайло надав це право м. Кременцю [1, 867].

У 1518 р. князь Василь Сангушко надав привілей, за яким він мав провести локацію Ковеля за магдебурзьким правом [6, 36]. Власник м. Покидька Олександр Зоаражський отримав 1532 р. привілей на запровадження магдебурзького права. Міста Комер (1610), Княгин (1580), Локачі (1611) перевели на магдебурзьке право їхні власники [6, 36]. У 1508 р. Великий литовський князь і польський король Сигізмунд I видали локаційно-магдебурзький привілей для м. Тучина, а 1513 р. надав владі берестейському та володимирському Никифорові магдебурзький привілей на локацію м. Квасова, але ця локація була невдалою [6, 38–43]. У 1514 р. привілей на локацію міста за кульменським (хелмінським) правом присвоїли м. Дорогобужу [7, 12–40]. У 1540 р. Сигізмунд I видав для луцького єпископа привілей на локацію м. Торчина на основі магдебурзького права [1, 823], а 1559 р. це право одержало місто Берестечко, 1562 р. — Торговиця, 1564 р. — Олика, 1600 р. — Горохів, 1616 р. — Хлопатин [6, 46–56]. Більшість волинських міст, яким надано це право, були приватновласницькими [6, 46–56]. Так, 1598 р. магдебурзьке право присвоєно м. Колкам, власником якого був берестейський воєвода Андрій Лепринський. У 1583 р. князь Костянтин Острозький надав це право м. Козятину, що підтвердив королівський привілей. У 1590 р. власник Нового Малина Вацлав Єлович-Малинський надав йому магдебурзького права, що також підтверджено королівським привілеєм [6, 59–61].

У 1631 р. князь Григорій Четвертинський одержав привілей на заснування міста на вільних землях, якому дали назву Базиля, і надання йому магдебурзького права. Того ж року магдебурзький привілей одержало м. Кашовоград, власником якого був Ян Косовський [6, 67].

Одним із перших українських міст у складі Великого князівства Литовського магдебурзьке право впродовж 1441–1444 рр. одержав Житомир [4, 229] і 1446 р. — Лeticів [2, 13]. Українська дослідниця Н. Білоус вважає, що магдебурзьке право Житомиру надано лише наприкінці XVI ст. [7, 73–74]. Із цим твердженням доцільно погодитись, оскільки надання магдебурзького права на початку XV ст. не підтверджують інші документи. Залишається дискусійним точний перехід Києва на магдебурзьке право (первинні привілеї міста не збереглися, а це спричинило різні позиції авторів). Історик М. Каманін писав, що внутрішнє життя міста в період існування окремого Київського князівства до

1471 р. і пізніше, коли князівство було перетворено у воєводство, до кінця XV ст. міщани перебували під владою воєвод, від яких їх звільнила грамота на магдебурзьке право [8].

На думку В. Антоновича, Київ одержав магдебурзьке право не пізніше 1499 р. М. Грушевський також писав, аналізуючи документи Великого литовського князя Олександра, в яких є згадки про німецьке право, що Київ, безперечно, одержав магдебурзьке право цього року [8, 230]. Інший дослідник історії Києва В. Щербина датував цю подію початком XV ст. — у роки правління Великого литовського князя Вітовта, до 1430 р. А. Яковлів зазначав, що у документі литовського князя Олександра 1494 р. згадано про звернення київських міщан до короля Казимира IV з проханням підтвердити їхні права, але не існує прямих згадок про магдебурзьке право. У грамоті є лише згадка про війта, однак інформації про інші органи самоврядування немає. Сучасна російська дослідниця Т. Круглова зазначає, що в Києві магдебурзьке право впроваджено 1498 р. Ці погляди підтримує Н. Білоус. Ріхард Роепель вважав час надання магдебурзького права Києву 1501–1506 рр., очевидно, не знаючи про привілеї 1494, 1497 та 1499 р. [4, 278]. Думку про надання Києву магдебурзького права у межах 1494–1497 рр. відстоює і сучасний німецький дослідник Гайнер Люк.

Враховуючи ці аргументи та спираючись на документальні матеріали, ми вважаємо, що Київ одержав магдебурзьке право не пізніше 1498 р. Наступною стала грамота 1514 р., за якою Сигізмунд I — Великий Литовський князь і водночас польський король підтвердив привілеї Великого князя Олександра про надання місту магдебурзького права, значно розширивши права киян. У грамоті йшлося про те, що магдебурзьке право надано всім міщанам католицького, православного та вірменського віросповідання на зразок м. Вільно (Вільнюса). Міщан звільняли від польського, литовського та руського (українського) права, вони керувалися лише магдебурзьким. Мешканців міста звільняли також від влади воєвод, суддів, інших урядників, відтепер вони підлягали владі війта в усіх адміністративних та судових правах.

Ще одним документом, який визначив повноваження та структуру органів міського самоврядування Києва, стала грамота Сигізмунда I, видана 16 січня 1516 р., що міститься у згаданій праці професора Ріхарда Роепеля [4, 295–301]. Литовські князі й королі Речі Посполитої видали ще низку нормативно-правових актів, які регулювали діяльність органів міського самоврядування Києва до введення його у склад Московського царства.

Велику кількість міст Волині, яким надано магдебурзьке право, становили міста, що були власністю родини Острозьких (вона володіла основними маєтками і була фактичним володарем цієї території). Варто наголосити, що під Волинню маємо на увазі не лише сучасну Волинську область України, а територію, яка належала до складу Волинського воєводства Великого князівства Литовського, а згодом — Речі Посполитої.

Серед міст власності Острозьких, яким надано магдебурзьке право, — Смолдерев (1596), Кузьмин (1517), Красилів (1517), що одержав кульменське право, Чернехів (1529), Сурож (1599), Комищиці (1561) [6, 62].

Приватновласницьким містам магдебурзьке право надавали й інші магнати. У 1560 р. князь Андрій Вишневецький отримав локаційно-магдебурзький привілей для м. Вишнівця, його брат Костянтин Вишневецький — Дорофіїва, 1568 р. на основі привілею Великого Литовського князя — Андрієва (Нового Вишнівця) та містечку Попівці (локація останнього виявилася невдалою) [6, 73–77]. У 1583 р. князі Яким і Михайло Заславські одержали королівський привілей на магдебурзьке право для Нового Заслава, 1633 р. Юрій Заславський мав привілей для міст Фошкова і Славути [6, 82–87]. Магдебурзьке право мали також міста Ляхівці (1583), Тайкури (1614), Тухомль (1616) [1, 957–1052]. Локація багатьох міст Волині, де локовано магдебурзьке право, досі не підтверджена, оскільки їхні привілеї не збереглися. Такі випадки часто траплялися й на інших українських землях.

На території колишнього Волинського воєводства була ще низка міст, яким надано магдебурзьке право. На відміну від Галичини, де на магдебурзьке право переходили здебільшого існуючі населені пункти, на Волині чимало міст, котрі здійснювали самоврядування цим правом, утворювалися на «сирому корінні», тобто на вільних незаселених землях. Усі привілеї на магдебурзьке право містам Волині до середини XVI ст. написано староукраїнською мовою — державною мовою Великого князівства Литовського.

Магдебурзьке право поширилось і на інші міста Правобережної, а також Лівобережної України. Впродовж XVI ст. магдебурзьке право отримала низка міст Правобережної України. Так, 1518 р. новий привілей на це право мало м. Скала, у 1540 р. магдебурзьке право було надано королевою Боною м. Бару, заснованому за 3 роки до того, 1543 р. — Старій Синяві, а після її зруйнування татарами 1558 р. видано новий привілей. Одержали привілей міста Молтушків (1548), Чорний Острів (1556), Гусятин (1559), Фельштин (1584), Дунаївці (1529). Це ж стосується Олиці (1564), Берестечка (1547), Уланова (1520), Чигирина (1529), Вишви (1548), Звенигорода (1564), Проскурова (1578) [2, 14].

На відміну від Галичини магдебурзьке право на українських землях у складі Великого князівства Литовського поширилось без участі німецьких колоністів. Тут також воно надавалось виключно містам. Значна кількість міст, що володіли магдебурзьким правом, перебували у руках приватних власників, яким були в основному українські магнати та шляхта.

Література

1. Balinskie M., Lipinskie T. Starozytna Polska pod wzgledem historycznym, geograficznym i statystycznym opisanam. — Warszawa: Nakl. S. Orgelbranda Ksiecjarza, 1843–1846. — Т. 1, 2.
2. Jakowliw A. Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflusse auf das ukrainische Recht im 16–18 Jahrhundert. — Leipzig: Hirzel, 1942.
3. Dowshenko D. Das deutsche Recht in der Ukraine // Zeitschrift fur Geschichte Osteuropes. — 1934.
4. Roepell R. Uber die Verbreitung des Magdeburger Stadtrechts im Gebiete des alten Polnischen Reichs ostwärts der Weichsel // Abhandlungen der Hist. Phil. Gesellschaft in Breslau. — Breslau: Trewendt, 1857. — Bd. 1.
5. Alexandrowicz S. Powstanie sieci miejskiej Podlasia na tle wczesnych procesow urbanizacyjnych w Wielkim Ksiestwie litewskim // КНKM. — 1980. — Р. 27. — Jfc. 3.

6. Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI — першій половині XVII ст. — Л.: Добра справа, 2003. — 205 с.
7. Zrodla dzicjawn. Ziemic ruskic. Wolyn i Podole. — Warszawa, 1889. — Т. 19.
8. Грушевський М. Історія України-Руси. — К., 1994. — Т. 5.

Анотація

Кобилецький М. М. Поширення магдебурзького права на українських землях Великого князівства Литовського. — Стаття.

Стаття присвячена проблемі поширення магдебурзького права на українських землях Великого князівства Литовського. Вбираючи елементи місцевого звичасвого права, магдебурзьке право стало одним з важливих джерел права на українських землях феодальної доби.

Ключові слова: магдебурзьке право, типи міст, самоврядування, привілейні грамоти, звичасве право.

Summary

Kobileckiy M. M. Distribution of Magdeburg law on Ukrainian lands of the Grand Duch of Lithuania. — Article.

The article is devoted the problem of distribution of Magdeburg law on Ukrainian lands of the Grand Duch of Lithuania. Absorbing the elements of local ordinary law, a Magdeburg law became one of important sources of law on Ukrainian lands of feudal days.

Keywords: Magdeburg law, types of cities, self-government, letter of privilege, ordinary law.

УДК 340.15(474.5):340.134

Ж. О. Дзейко

ЗАКОНОДАВЧА ТЕХНІКА У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВЬСЬКОМУ

Розвиток права у Великому князівстві Литовському ґрунтовно дослідили науковці у XIX — на початку XX ст.: С. Бершадський, І. Данилович, Р. Лащенко, М. Чубатий, М. Ясинський та сучасні науковці: О. Вовк, Е. Гудавічюс, С. Лазутка, С. Ківалов, М. Крумаленко, П. Музиченко, А. Паньков, І. Старостіна, А. Ткач, О. Шевченко, К. Яблонскіс та ін. Але питання законодавчої техніки лишаються цікавими для дослідників.

«Жалувана грамота короля Казимира литовському, руському і жмудському духовенству, дворянству, рицарям, шляхті, боярам і метичам» (02.05.1457 р.) [1, 20–31] — перший на українських землях загальноземський акт, який фактично мав значення закону. Ця грамота містить вступ інформаційного характеру, який нагадує преамбулу в сучасному розумінні, де міститься звернення «в ім'я Боже», вказаний її автор — Король Казимир та пояснюються соціальні умови її видання. У грамоті закріплено норми, що регулюють різні сфери суспільних відносин, а саме ті, які стосуються державного та суспільного ладу, прав на маєтки, питання судочинства, сімейних відносин і ін. Розташування цих норм не є системним та між ними відсутній чіткий логічний зв'язок. У грамоті використовуються абстрактний та казуїстичний способи формулювання норм права. Ступінь врегулювання відносин, яким присвячений цей